

Zbigniew Anusik

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-5483-4970>

Małgorzata Karkocha

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-7747-949X>

Absolutystyczny zamach stanu w Sztokholmie w 1789 r. w świetle doniesień „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”

Summary

The absolutist *coup d'état* in Stockholm in 1789 in the light of the reports of “Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”

In this article, the authors analyse issues related to the *coup d'état* carried out by the King of Sweden, Gustav III, during the Riksdag meeting in 1789, which allowed him to concentrate all the power in his hands. In the first part of study, the actions of Gustav III in the years 1771–1788 are briefly discussed. Attention was drawn to the king's slow deviation from the rules of his constitution of August 1772. When the ruler of Sweden decided to attack Russia in the end of June 1788, he faced serious trouble. Some officers in the army revolted, due to their opposition to the war started without consent of the Riksdag. When Denmark joined the war on the side of Russia, it seemed nothing could save Gustav III from defeat, yet the course of events took a different path. British diplomatic intervention stopped the Danish troops, and with the support of three lower estates, the king forced the nobility into obedience during the Riksdag of 1789, made a *coup d'état* and dealt with the rebellion in the army. All the events occurring in Sweden in the years 1788–1789 were discussed in detail in the “Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Historyczny” published by

Piotr Świtkowski. It is worth emphasizing that Świtkowski was very sympathetic to the ruler of Sweden and fully approved the strengthening of his power at the expense of noblemen's privileges. Articles published in Świtkowski's journal provided the readers with a good understanding of the situation in Sweden in 1788 and 1789. Finally, the authors briefly describe Gustav III's actions after 1789, leading up to the attempt on his life and the death of the ruler on March 29, 1792.

Keywords: Sweden, Gustav III, Riksdag meeting in 1789, "Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny", Piotr Świtkowski

Streszczenie

W artykule autorzy przybliżają kwestie związane z zamachem stanu dokonany przez króla Szwecji Gustawa III w czasie obrad Riksdagu w 1789 r., który pozwolił mu skupić pełnię władzy w swoim ręku. W pierwszej części opracowania omówiono pokrótce poczynania Gustawa III w latach 1771–1788. Zwrócono uwagę na powolne odchodzenie przez króla od zasad okrojonej przez niego konstytucji z sierpnia 1772 r. Kiedy zaś władca Szwecji zdecydował się zaatakować Rosję w końcu czerwca 1788 r., ściągnął na siebie poważne kłopoty. W armii doszło bowiem do buntu części oficerów, którzy sprzeciwili się wojnie rozpoczętej bez zgody Riksdagu. Gdy zaś do wojny po stronie Rosji przyłączyła się Dania, wydawało się, że nic nie uratuje Gustawa III od klęski. Stało się jednak inaczej. Interwencja dyplomatyczna Wielkiej Brytanii powstrzymała wojska duńskie. Korzystając natomiast z poparcia trzech niższych stanów, król w czasie Riksdagu 1789 r. zmusił szlachtę do posłuszeństwa, dokonał zamachu stanu i rozprawił się z buntem w armii. Wszystkie wydarzenia w Szwecji z lat 1788–1789 zostały szczegółowo omówione w wydawanym przez Piotra Świtkowskiego „Pamiętniku Historyczno-Polityczno-Ekonomicznym”. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Świtkowski odnosił się z wielką sympatią do władcy Szwecji i w pełni zaaprobował wzmocnienie jego władzy kosztem przywilejów szlacheckich. Artykuły zamieszczone w czasopiśmie Świtkowskiego dawały czytelnikom dobre wyobrażenie o sytuacji w Szwecji w 1788 i 1789 r. W zakończeniu opisano pokrótce poczynania Gustawa III po roku 1789 aż do zamachu na jego życie i śmierci władcy w dniu 29 marca 1792 r.

Słowa kluczowe: Szwecja, Gustaw III, Riksdag w 1789 roku, „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”, Piotr Świtkowski

Gustaw III był bez wątpienia jednym z najwybitniejszych władców Szwecji panujących w XVIII stuleciu. Jego osobowość, podobnie jak to miało miejsce w przypadku Karola XII, odcisnęła wyraźne i silne piętno na dziejach tego kraju. Na tron wstąpił w 1771 r. po śmierci ojca – Adolfa Fryderyka. W dniu 29 maja 1772 r. koronował się uroczyście w sztokholmskim Storkyrkan. Dnia 19 sierpnia tego samego roku Gustaw III dokonał bezkrwawego zamachu

stanu. Dwa dni później zwołał plenarne posiedzenie Riksdagu. Miejsce zebrania stanów otoczono wojskiem. Sterroryzowane stany zaakceptowały w całej rozciągłości upadek dotychczasowego systemu rządów, uchwalając w tym samym dniu – 21 sierpnia 1772 r. – przedstawiony im przez króla projekt nowej konstytucji. W ten oto sposób zakończyła się w dziejach Szwecji trwająca ponad 50 lat (1720–1772) „epoka wolności”. Oktrojowana przez Gustawa III i zaakceptowana przez Riksdag 21 sierpnia 1772 r. nowa konstytucja (forma rządu) przeobraziła gruntownie ustrój polityczny królestwa. Stronnictwa „czapek” i „kapeluszy” zniknęły ostatecznie ze sceny życia politycznego. Partiom zakazano wszelkiej działalności. Młody król nie zamierzał jednak wprowadzać pełnej autokracji. Dlatego też konstytucja sierpniowa (pełna zresztą niejasnych sformułowań i wewnętrznych sprzeczności) była kompromisem pomiędzy koncepcją oświeconego absolutyzmu a starymi szwedzkimi tradycjami parlamentarnymi. Forma rządu z 1772 r. przywróciła równowagę między tronem a wolnością. Król, odpowiedzialny tylko przed Bogiem i potomnością, ponownie stawał się najwyższym organem władzy wykonawczej. Rada Państwa (senat) utraciła charakter rządu i jej rola została ograniczona do funkcji konsultatywnych¹.

¹ A. Geffroy, *Gustave III et la cour de France. Suivi d'une étude critique sur Marie-Antoinette et Louis XVI apocryphes*, t. I, Paris 1867, s. 131–135, 137–138, 150–154, 156–158, 160–166; C.T. Odhner, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, Bd I (1771–1778), Stockholm 1885, s. 114–154; R.N. Bain, *Gustavus III and his Contemporaries 1746–1792. An Overlooked Chapter of Eighteenth Century History*, vol. I, London 1894, s. 81–126; B. Hennings, *Gustav III. En biografi*, Stockholm 1957, s. 57–65; L. Stavenow, *Geschichte Schwedens 1718–1772. Gesamtgeschichte Schwedens*, Bd. VII, Gotha 1908, s. 426–433; G. Iverus, *Hertig Karl av Södermanland, Gustav III:s broder*, Bd I (*Till ryska kriget*), Uppsala 1925, s. 56–80; Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka wobec kryzysu monarchii we Francji w latach 1787–1792*, Łódź 2000, s. 47–53, 56–57; idem, *France in Sweden's Foreign Policy in the Era of Gustav III's Reign (1771–1792)*, Łódź 2016, s. 35–41, 43–44; idem, *Między Rosją i Francją. Zarys dziejów wewnętrznych i polityki zagranicznej Szwecji w latach 1751–1772*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, R. I, nr 2, s. 58–66; idem, *Czy na pewno pierwsza? Kilka uwag o konstytucjach szwedzkich XVIII wieku*, [w:] *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Reminiscencje w 220. rocznicę uchwalenia*, red. J.A. Daszyńska, Łódź 2009, s. 198–199; idem, *Od liberała do despoty. Ewolucja postawy Gustawa III w latach 1771–1792*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. idem, Łódź 2011, s. 153–163; idem, *Monarchistyczny zamach stanu Gustawa III z 19 sierpnia 1772 r. Geneza, przebieg, konsekwencje*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2013, R. XII, nr 1, s. 91–116. Pełny tekst konstytucji z 21 VIII 1772 r. w tłumaczeniu na język polski *vide*: D. Michellessi, *Revolucja szwedzka sprawą Gustawa III. dzisiejszego króla szwedzkiego w roku 1772 utworzona z przydatkiem formy nowego rządu y pism zciągających się do tey odmiany*, przez Xiędza Michellessi napisana, a z francuzkiego na oyczysty ięzyk przelożona, Warszawa 1778, s. 102–159. Przekład tego samego tekstu na język angielski: W. Coxe, *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark*, vol. IV, London 1787, s. 429–447.

Funkcjonowanie narzuconego Szwecji przez Gustawa III ustroju zakładało harmonijną współpracę władzy wykonawczej z ustawodawczą. Ta ostatnia została bowiem podzielona między stany i króla. Konstytucja sierpniowa wprowadziła szereg zmian w zakresie organizacji i kompetencji Riksdagu. Ich celem było ograniczenie roli stanów i wzmocnienie wpływu władcy na bieg wydarzeń we wszystkich czterech izbach. Królowi przysługiwało wyłączne prawo zwoływania i rozwiązywania zgromadzenia stanowego, a poważnym ograniczeniem roli Riksdagu był fakt, że monarcha decydował o zwołaniu stanów, nie będąc związany żadnymi ustawowymi terminami. Władca odzyskał też prawo powoływania marszałka Izby Rycerskiej oraz przewodniczących Izb Mieszczańskej i Duchowieństwa. Tajna Komisja Riksdagu została zlikwidowana. Podobny los spotkał wszystkie inne deputacje, decydujące o obliczu szwedzkiego parlamentu w „epoce wolności”. W Riksdagu miały działać jedynie dwie komisje: państwowa i bankowa, obie złożone z przedstawicieli trzech wyższych stanów. Tak zreformowany Riksdag zachował prawo inicjatywy ustawodawczej (dzieląc je z królem), zwierzchnictwo nad Riksbankiem (Bankiem Państwowym) oraz część dawnych kompetencji w zakresie polityki podatkowej (uchwalał podatki na czas ściśle określony, a król był zobowiązany do składania przed nim sprawozdań z wydatków państwowych). Bez zgody Riksdagu nie mogły być stanowione żadne nowe, ani też znoszone stare prawa i przywileje. W sprawach wewnętrznych król mógł jednak wydawać rozporządzenia administracyjne, przy czym nie wyznaczono ścisłej granicy między królewskim rozporządzeniem a ustawą. Zgoda stanów była także niezbędna do rozpoczęcia przez władcę wojny ofensywnej. Bez zgody Riksdagu monarcha nie mógł też zmieniać oktrojowanej przez siebie konstytucji. Ponieważ zaś w zgromadzeniu stanowym dysponował jedynie prawem weta zawieszającego, zmuszony był do szukania w izbach poparcia dla przedstawionych im propozycji legislacyjnych².

Bezpośrednio po zamachu sierpniowym król przystąpił go gruntownej reformy struktur politycznych i społeczno-gospodarczych rządzonego przez siebie państwa. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na fakt, że o ile w polityce zagranicznej Gustaw III nawiązywał wyraźnie do programu stronnictwa „kapeluszy”, o tyle w polityce wewnętrznej był raczej kontynuatorem działań zainicjowanych w okresie

² C.T. Odhner, *op. cit.*, s. 155–157; L. Stavenow, *Den gustavianska tiden 1772–1789. Sveriges politiska historia till våra dagar*, utg. av E. Hildebrand, L. Stavenow, Bd X, Stockholm 1925, s. 12–17; R.N. Bain, *op. cit.*, s. 131–132; G. Landberg, *Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden*, [w:] *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskapling framställning*, Bd VII, Stockholm 1932, s. 24–41; F. Almén, *Gustav III och hans rådgivare 1772–1789. Arbetsätt och meningsbrytningar i rådkammare och konseljer*, Uppsala 1940; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 57–58; idem, *France in Sweden's...*, s. 44–45; idem, *Czy na pewno...*, s. 199–200; idem, *Od liberała...*, s. 163–165; idem, *Monarchistyczny...*, s. 116–118.

rządów partii „czapek”. Pod niewątpliwym wpływem programu tego stronnictwa, król niemal natychmiast po zamachu stanu rozpoczął walkę z nadużyciami administracji, a w latach następnych konsekwentnie zmierzał do znacznej liberalizacji gospodarki. Doprowadził też do przeprowadzenia wielkiej reformy monetarnej, której celem było podniesienie kursu waluty szwedzkiej i przywrócenie wymienności banknotów Riksbanku, zawieszonych w 1745 r. Gustaw III zreformował również i unowocześnił wymiar sprawiedliwości. Zniósł tortury, procesy o czary i sądy nadzwyczajne. Ograniczył liczbę przestępstw zagrożonych najwyższym wymiarem kary i utrudnił pochopne ferowanie wyroków śmierci³.

Już na początku lat osiemdziesiątych Gustaw III stracił jednak zainteresowanie dla dalszych reform i zaczął dojrzewać do myśli o odejściu od zasad konstytucjonalizmu i wprowadzenia w Szwecji silnych rządów królewskich. Z tego właśnie powodu zdecydował się odsunąć od spraw państwowych doradców ze starej szkoły politycznej (Ulrik Scheffer, Johan Liljencrantz, Carl Sparre, Carl Fredrik Scheffer), zastępując ich ludźmi nowymi, którzy wszystko zawdzięczali jego łasce i protekcji (Gustaf Mauritz Armfelt, Gustav Philip Creutz, Johan Christopher Toll). Początkowo, po odsunięciu starego garnituru doradców, najważniejszą osobą w otoczeniu króla był mianowany na stanowisko *kanslipresidenta* (szefa resortu spraw zagranicznych) Gustav Philip Creutz, były ambasador w Wersalu, którego uważano za doświadczonego i rozważnego polityka. Bardzo szybko zaufanie Gustawa III pozyskał sobie jednak również Johan Christopher Toll, który był uznawany za przeciwnika konstytucji sierpniowej i namawiał króla do rozpoczęcia wojny z Danią. Kiedy więc 30 października 1785 r. zmarł G.P. Creutz, Toll został najbliższym współpracownikiem i doradcą Gustawa III w sprawach wojska, marynarki i polityki zagranicznej⁴.

³ C.T. Odhner, *op. cit.*, s. 352–381, 436–454, 459–471, 476–478, 509–517; A. Geffroy, *op. cit.*, s. 313, 315–317, 320–322; R.N. Bain, *op. cit.*, s. 165–172, 176–177; L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 35–48; H.A. Barton, *Scandinavia in the Revolutionary Era 1760–1815*, Minneapolis 1986, s. 101–103, 105, 111–112; B. Hennings, *op. cit.*, s. 78–79, 87–89; G. Majewska, *Polityka handlowa Szwecji w latach 1720–1809*, Wrocław 1991, s. 40–43, 99–102; Å.W. Essen, *Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Studier i Sveriges yttre handelspolitik 1773–1786*, Lund 1928; E. Anners, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustaf III:s reformlagstiftning*, Lund 1965; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 60–65; idem, *France in Sweden's...*, s. 46–51; idem, *Od liberata...*, s. 165–166.

⁴ C.T. Odhner, *op. cit.*, Bd II (1779–1787), Stockholm 1896, s. 417–422; R.N. Bain, *op. cit.*, s. 252–255, 259; B. Hennings, *op. cit.*, s. 72–75, 252–253; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 135; *Ögonvittnen om Gustav III*, utg. av B. Hennings, Stockholm 1960, s. 183; O. Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, Bd II, del. 2 (1721–1792), Stockholm 1957, s. 249; L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 130; E. Tegnér, *Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor*, Bd I (*Armfelt och*

Tymczasem jednak Gustaw III i jego nowi doradcy musieli w pierwszym rządzie przezwyciężyć narastający od początku lat osiemdziesiątych kryzys wewnętrzny. Jego podłożem było osłabienie koniunktury gospodarczej i nowa fala nieurodzajów, jaka nawiedziła wówczas Szwecję. Coraz szersze kręgi społeczeństwa wyrażały jednak przy tej okazji niezadowolenie z dotychczasowej polityki rządu. Królowi i jego doradcom zarzucano przede wszystkim nieliczenie się z groszem publicznym, marnotrawionym na uciechy dworskie, i zakrojone na wielką skalę, a niepotrzebne zdaniem wielu Szwedów zbrojenia. Zarzuty te były w pełni uzasadnione. Gustaw III miał bowiem szeroki gest i nie liczył się z wydatkami. Jego polityka finansowa prowadziła też do rosnącego w coraz szybszym tempie zadłużenia państwa. Mieszczanie, zwłaszcza w Sztokholmie, byli coraz bardziej niezadowoleni z liberalnej polityki gospodarczej, która doprowadziła do upadku cechów i ograniczyła zyski wielkich kupców ze stolicy. Luterzańskie duchowieństwo atakowało powszechne rozluźnienie obyczajów. Narastała również opozycja ze strony szlachty, która doszła do wniosku, że na rewolucji 1772 r. więcej straciła niż zyskała. Z niepokojem obserwowała także podejmowane przez rząd reformy, obawiając się dalszego osłabienia własnej pozycji na rzecz trzech niższych stanów. Z tego powodu szlachta domagała się od króla ścisłego przestrzegania zasad konstytucji sierpniowej i niechętnie patrzyła na absolutystyczne tendencje w jego polityce⁵.

Pomimo narastającej od dłuższego już czasu krytyki poczynań rządu i powszechnego prawie niezadowolenia, Johan Liljencrantz i Johan Christopher Toll przekonali króla o konieczności zwołania Riksdagu. Pierwszemu z nich nowe zgromadzenie stanów potrzebne było do tego, by uzyskać nowe środki dla zapewnienia równowagi budżetowej, drugiemu zaś do zdobycia funduszy na gruntowną reorganizację armii. Obaj doradcy zapewniali Gustawa III o niechybnym sukcesie rządu. Monarcha zwołał więc Riksdag na maj roku 1786. Już jednak wyniki wyborów wskazywały na to, że współpracownicy króla mylnie odczytali nastroje społeczeństwa. Wszędzie wybierano bowiem notorycznych malkontentów. Po wyborach stało się więc jasne, że na Riksdagu nastąpi gwałtowny atak na dotychczasowy kurs polityczny rządu. Burzliwe zgromadzenie stanów w 1786 r. zakończyło się też, zgodnie z przewidywaniem, bolesną porażką Gustawa III. Co prawda Riksdag uchwalił

Gustaf III), Stockholm 1883, s. 13–49; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 92–93; idem, *France in Sweden's...*, s. 75–76; idem, *Od liberała...*, s. 170–171.

⁵ L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 113–117; A. Geffroy, *op. cit.*, t. II, Paris 1867, s. 61–64; R.N. Bain, *op. cit.*, s. 179–181, 280–283; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 134–137; *Rutger Fredrik Hochschild: Memoarer*, utg. av H. Schück, Bd I, Stockholm 1908, s. 29, 51–52, 56, 61, 66–70; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 94–95; idem, *France in Sweden's...*, s. 77–78; idem, *Od liberała...*, s. 171–172.

nadzwyczajne podatki, ale tylko na cztery najbliższe lata. Ponadto stany podjęły decyzję o ich zmniejszeniu (w porównaniu do subsydiów uchwalonych w 1778 r.) o symboliczny 1%. Wniosek ten przeszedł we wszystkich izbach ogromną większością głosów. Pozostałe propozycje królewskie zostały odrzucone. Po siedmiu tygodniach od chwili rozpoczęcia obrad Gustaw III rozwiązał więc Riksdag. Został pobity na wszystkich polach. Nie udało mu się przeforsować żadnej ze zgłoszonych propozycji legislacyjnych⁶.

Po niepowodzeniach doznanych na Riksdagu w 1786 r. król zraził się definitywnie do koncepcji współpracy rządu z przedstawicielstwem stanowym i zmierzał prosto do władzy absolutnej, nie oglądając się już na postanowienia zaprzysiężonej przed 14 laty konstytucji. W listopadzie 1786 r. zdymisjonował szefa resortu finansów Johana Liljencrantza, ostatniego ministra ze starej szkoły politycznej. Jego następcą został protegowany Tolla – baron Eric Ruuth. Był on tylko narzędziem w rękach króla, który od tej pory sam zarządzał swoimi finansami. Johan Christopher Toll został tymczasem awansowany do stopnia generała majora i mianowany pierwszym adiutantem króla. Stał się w ten sposób najważniejszą po władcy osobą w państwie. U schyłku 1786 r. Gustaw III i Toll podjęli przygotowania do rozpoczęcia działań wojennych. Król i jego najbliżsi współpracownicy czekali tylko na pierwszą sprzyjającą okazję. Czynili też gorączkowe poszukiwania, by znaleźć sobie odpowiedniego przeciwnika. Początkowo myśleli o interwencji w Holandii. Później zwrócili uwagę na Danię. Z biegiem czasu coraz więcej przesłanek wskazywało jednak na to, że przeciwnikiem tym będzie dwór petersburski. Planując swoje działania polityczne, Gustaw III nie musiał się już oglądać na stanowisko Francji. Kryzys wewnętrzny monarchii Ludwika XVI sprawił bowiem, że dwór wersalski nie był w stanie odgrywać dotychczasowej roli na arenie międzynarodowej. Jednym z pierwszych polityków europejskich, który zdał sobie z tego sprawę, był właśnie władca Szwecji. Uznał on, że nie może przepuścić okazji, jaką stworzył mu wybuch wojny pomiędzy Turcją a dworami cesarskimi (1787–1792)⁷.

⁶ Szczegółowe omówienie wszystkich problemów związanych z przebiegiem i skutkami Riksdagu z 1786 r. *vide*: C.F. Waern, *1786 års riksdag*, [b.m.] 1868. *Vide* też C.T. Odhner, *op. cit.*, Bd II, s. 374, 423–474; L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 135, 137–144; A. Geffroy, *op. cit.*, t. II, s. 64; R.N. Bain, *op. cit.*, s. 277–280, 283–291; F. Almén, *op. cit.*, s. 202–208; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 138–139; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 96–98; idem, *France in Sweden's...*, s. 78–80; idem, *Od liberała...*, s. 172–174.

⁷ L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 133; A. Geffroy, *op. cit.*, s. 65; R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, London 1894, s. 5–6, 8–9; O. Jägerskiöld, *op. cit.*, s. 249–250; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 140; B. Hennings, *op. cit.*, s. 257–258; *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok*, utg. av C.C. Bonde, Bd II, Stockholm 1903, s. 182–183; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 98–102; idem, *France in Sweden's...*, s. 80–86; idem, *Od liberała...*, s. 174–176.

Tymczasem jawne i niczym już nieskrępowane łamanie przez króla postanowień konstytucji z 1772 r. wywoływało coraz większe niezadowolenie szwedzkiej opinii publicznej. Narastająca krytyka poczynań rządu i coraz głośniejsze żądania opozycji szlacheckiej, która domagała się od króla przestrzegania obowiązującego prawa i ograniczenia wydatków dworskich, skłoniły Gustawa III do przyspieszenia przygotowań wojennych. W awanturze wojennej dostrzegł on bowiem szansę na utopienie bardzo już wówczas okazałego długu publicznego. Poprzez rozpętanie wojny chciał także odwrócić uwagę opinii publicznej od narastających trudności wewnętrznych. Liczył również na to, że zwycięska wojna przeciwko odwiecznemu wrogowi raz jeszcze doprowadzi do zjednoczenia szwedzkiej szlachty wokół tronu monarchy, dając mu jednocześnie szansę na znaczne powiększenie zakresu jego władzy. Dnia 24 czerwca 1788 r. król opuścił Sztokholm i udał się do swoich wojsk skoncentrowanych w Finlandii. Cztery dni później grupa żołnierzy szwedzkich, przebrana w rosyjskie mundury, zaatakowała własne posterunki w okolicach fińskiej miejscowości Puumala. W odpowiedzi, 3 lipca szwedzka artyleria ostrzelała rosyjską twierdzę Nyslott. Nagłaśniając odpowiednio oba incydenty graniczne, król, któremu konstytucja z 1772 r. zabraniała rozpoczynania wojny ofensywnej bez zgody Riksdagu, mógł teraz śmiało przerzucić odpowiedzialność za wybuch konfliktu zbrojnego na dwór petersburski⁸.

Działania wojenne od początku przybrały jednak niekorzystny dla Szwedów obrót. Nierozstrzygnięta bitwa morska koło wyspy Hogland (17 lipca 1788 r.) przekreśliła plany wysadzenia szwedzkiego desantu w okolicach Petersburga. Na domiar złego, tuż po przybyciu do Helsinek Johan Christopher Toll dostrzegł pierwsze oznaki niezadowolenia w oddziałach fińskich. O swoich spostrzeżeniach poinformował natychmiast króla, który jednak zlekceważył ostrzeżenie i wydał pułkom fińskim nakaz wymarszu w kierunku granicy rosyjskiej. Efektem tego rozkazu były dymisje ponad 50 oficerów, którzy nie chcieli uczestniczyć w wojnie rozpoczętej

⁸ E. Tegnér, *op. cit.*, s. 176, 190–193, 200–201; L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 154–155; R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, s. 13–15; A. Söderhjelm, *Sverige och den franska revolutionen. Bidrag till kännedom om Sveriges och Frankrikes inbördes förhållande i slutet av 1700-talet*, Bd I (*Gustav III:s tid*), Stockholm 1920, s. 63–64, 79–80, 84–85, 89, 94–95; B. Hennings, *op. cit.*, s. 260; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 154–156; G. Rystand, *Varör krig? Nagot om bakgrund och „orsaker” till Gustav III:s ryska krig*, [w:] *Gustav III:s ryska krig*, red. G. Artéus, Stockholm 1992, s. 9–22; E. Birck, *General Tolls krigsplan år 1788. Dess utförande och sammanbrott*, Helsingfors 1944, s. 3–89; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 174–188; idem, *France in Sweden's...*, s. 150–162; idem, *Geneza i początki wojny szwedzko-rosyjskiej (kampania 1788 r.) w świetle korespondencji Gustawa III*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem*, t. II (*Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego*), red. J. Dumanowski, B. Dybaś, K. Mikulski, J. Porazinski, S. Roszak, Toruń 2003, s. 43–56; idem, *Od liberata...*, s. 176–177; B. Szordykowska, *Historia Finlandii*, Warszawa 2011, s. 69–70.

bez zgody Riksdagu. Szybko okazało się także, że Toll zaniedbał odpowiedniego przygotowania służb tyłowych. W kwatremistrzostwie panował straszliwy bałagan, a żołnierzom brakowało żywności, mundurów, broni i amunicji. W tej sytuacji, obarczony winą za złe przygotowanie kampanii, Toll popadł w niełaskę i został odsunięty od dowodzenia armią. Dnia 19 lipca Gustaw III zaatakował Nyslott, a 23 tego miesiąca przystąpił do oblężenia twierdzy Fredrikshamn. Tego samego dnia poseł szwedzki w Petersburgu, Johan Fredrik von Nolcken, złożył na ręce Katarzyny II oficjalną deklarację wojenną⁹.

Rozpoczęta pod złymi auspicjami wojna z Rosją bardzo szybko przybrała dla Gustawa III fatalny wręcz obrót. Dnia 31 lipca 1788 r. grupa wyższych oficerów armii fińskiej z pułkownikami R. Montgomerym i Johanem Henrikiem Hästesko na czele wypowiedziała posłuszeństwo królowi. W tej sytuacji nie pozostało mu nic innego, jak zwinąć oblężenie Fredrikshamn i wycofać swoje oddziały. Wojska fińskie otrzymały rozkaz udania się do obozu pod miejscowością Liikkala, a flota szkiełowa (przybrzeżna) wraz ze szwedzkimi regimentami odpłynęła do Sveaborga. Sam król, który utracił w rzeczywistości kontrolę nad dalszym rozwojem wypadków, przeniósł swoją kwaterę główną do miejscowości Kymmenegård. Tymczasem bunt w armii fińskiej zataczał coraz szersze kręgi. W dniu 9 sierpnia grupa oficerów fińskich napisała list do Katarzyny II, oferując jej przywrócenie pokoju. Ostrzeżony o zamiarach buntowników, Gustaw III zażądał w Kymmenegård złożenia przysięgi na wierność przez wszystkich obecnych w obozie oficerów fińskich. Ich odpowiedzią było podpisanie w nocy z 12 na 13 sierpnia 1788 r. w miejscowości Anjala wspólnej deklaracji, w której protestowali przeciwko rozpoczęciu wojny bez zgody Riksdagu i wskazywali na fatalne przygotowanie kampanii. Jednocześnie skonfederowani oficerowie (deklarację podpisało 113 osób) oferowali królowi swoje pośrednictwo w rozmowach pokojowych z Katarzyną II. Wysunięta przez cesarzową propozycja oderwania Finlandii od Szwecji zmroziła jednak znaczną część uczestników przysiężenia, uniemożliwiając w konsekwencji sfinalizowanie rozmów i zawarcie porozumienia między anjalczykami a dworem rosyjskim. Sam Gustaw III, przerażony nieprzewidzianym rozwojem wypadków, w panice porzucił swoją kwaterę główną, myśląc o ucieczce z Finlandii i jak najszybszym rozpoczęciu pertraktacji pokojowych. Dnia 27 sierpnia 1788 r. do obozu w Anjala przybył brat królewski, Karol ks. Södermanlandii, który objął naczelne dowództwo nad zbuntowaną armią. Doprowadził on do przejściowego porozumienia ze skonfederowanymi

⁹ C.T. Odhner, *op. cit.*, Bd III (1787–1788), Stockholm 1905, s. 62–65, 76–80, 93–95; A. Geffroy, *op. cit.*, t. II, s. 68–69; R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, London 1894, s. 18–21; B. Hennings, *op. cit.*, s. 264–265; A. Söderhjelm, *op. cit.*, s. 95; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 156–157; E. Tegnér, *op. cit.*, s. 204–228, 233–235; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 189; idem, *France in Sweden's...*, s. 163; idem, *Geneza...*, s. 57; idem, *Od liberała...*, s. 177.

oficerami i przywrócił względny porządek w wojsku. Dnia 27 września zdemoralizowana i niezdolna do podjęcia jakichkolwiek działań ofensywnych armia szwedzka opuściła granice rosyjskiej Finlandii, zajmując pozycje nad graniczną rzeką Kymmene¹⁰.

Wybuch wojny szwedzko-rosyjskiej i niespodziewany bunt oddziałów fińskich wzbudziły, rzecz jasna, ogromne zainteresowanie europejskiej opinii publicznej. Kwestie te nie umknęły również uwagi księdza Piotra Śwйтkowskiego (1744–1793)¹¹, wydawcy interesującego nas „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”. Pismo to było miesięcznikiem o profilu społeczno-gospodarczym. Publikowało jednak również wiele informacji bieżących z kraju i ze świata. Czasopismo ukazywało się w Warszawie w latach 1782–1792 pod dwukrotnie zmienianym tytułem¹². Znaczna część zamieszczanych tu artykułów była tłumaczeniem tekstów z czasopism i książek zagranicznych, zwłaszcza niemieckojęzycznych. Śwйтkowski korzystał głównie z „Gazety Hamburgskiej”, „Politisches Journal nebst Anzeige von gelehrten und anderen Sachsen”, „Historisches Portefeuille zur Kenntnis

¹⁰ L. Ericson, *Kriget till lands 1788–1790*, [w:] *Gustav III:s ryska...*, s. 80–83; J. Glete, *Kriget till sjöss 1788–1790*, [w:] *ibidem*, s. 141–148; L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 157–166; C.T. Odhner, *op. cit.*, Bd III, s. 236, 240–241; R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, s. 22–29; A. Söderhjelm, *op. cit.*, s. 99; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 157–158; E. Tegnér, *op. cit.*, s. 232–233, 237–247; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 190–191; idem, *France in Sweden's...*, s. 164–165; idem, *Geneza...*, s. 58–60; idem, *Od liberała...*, s. 178–179; idem, *Przykład szwedzki – konfederacja w Anjala*, [w:] *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2010, s. 163–180 (tu szczegółowe omówienie dziejów konfederacji oficerskiej z Anjala z odesłaniem do źródeł i obszernej literatury przedmiotu); B. Szordykowska, *op. cit.*, s. 71–72; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. II, Warszawa 1991, s. 134–135. Obszerne na temat przebiegu działań wojennych (morskich i lądowych) w kampanii 1788 r. *vide*: M. Karkocha, *Obraz wojny szwedzko-rosyjskiej (1788–1790) na tamach „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, [w:] „*Verba volant, scripta manent*”. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. eadem, P. Robak, Łódź 2022, s. 353–404; V.F. Golovačev, *Dějství ruskago flota vo vremâ vojny Rossii so Šveciej v 1788–90 godah. Kampaniâ 1788 goda*, S.-Petersburg 1870.

¹¹ M. Getka-Kenig, *Śwйтkowski Piotr*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 45–49; E. Aleksandrowska, *Śwйтkowski Piotr*, [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. IV (S–T), koordynacja całości R. Loth, Warszawa 2003, s. 232–233; I. Łossowska, *Piotr Śwйтkowski (1744–1793)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. II, Warszawa 1994, s. 305–319; I. Homola-Dzikowska, *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Śwйтkowskiego 1782–1792*, Kraków 1960, s. 10–24.

¹² Początkowo jako „Pamiętnik Polityczny i Historyczny dziejów, ustaw, osób, miejsc i pism wiek nasz szczególnie interesujących”, od 1784 r. pod nazwą „Pamiętnik Historyczno-Polityczny”, a od 1788 r. jako „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny” (dopełnienia tytułu nie modyfikowano).

der gegenwärtigen und vergangen Zeit”, „Stats-Anzeigen”, „Der Teutsche Mercur”, „Journal Encyclopédique”, „Mercure de France”, „Journal de Paris” oraz z „Dziennika Uczzonego Altonskiego”. Większość niebędących dosłownym przykładem artykułów wyszła spod pióra samego redaktora, choć tylko niektóre są sygnowane jego nazwiskiem. W „Pamiętniku” zamieszczano również teksty nadsyłane przez czytelników, z których większość miała formę tzw. listów do redakcji. Publikowane w „Pamiętniku” artykuły Świtkowski opatrywał często jawnym komentarzem. Co zaś wydaje się najważniejsze, wydawca interesującego nas periodyku nie należał bynajmniej do grona wielbicieli Katarzyny II. W dobie wielkiej wojny wschodniej (1787–1792) sympatyzował z walczącą z dworami cesarskimi Turcją, a w czasie Sejmu Czteroletniego identyfikował się z obozem reform, przekształcając stopniowo swoje pismo w trybunę propagowania jego myśli politycznej¹³.

W grudniu 1788 r. ksiądz Piotr Świtkowski zamieścił na łamach „Pamiętnika” artykuł o buncie wojsk szwedzkich w Finlandii. Pisał w nim, że rozpoczęcie wojny z Rosją wywołało niezadowolenie wielu oficerów szwedzkich, którzy zaczęli kwestionować zasadność decyzji króla o przekroczeniu granicy i rozpoczęciu ataku na rosyjską Finlandię. Świtkowski nie wspomniał ani słowem o zawiązaniu konfederacji w Anjala. Stwierdził natomiast, że po wyjeździe króla (25 sierpnia) nastroje w armii szwedzkiej uległy dalszemu pogorszeniu. Większość oficerów postanowiła, że „dla nich jako obywatelów szwedzkich, było bezpieczniej wstrzymać się od wszelkich nieprzyjacielskich kroków, póki by sejm nie ustanowił, czego by się w tej mierze trzymać należało”¹⁴. Delegacja zbuntowanych oficerów udała się do księcia Karola Sudermańskiego z oświadczeniem, że nie wezmą oni udziału w wojnie, która została rozpoczęta wbrew postanowieniom konstytucji i prawa. Zażądali też od królewskiego brata, aby zaproponował Rosjanom zawieszenie broni. Książę zdecydowanie odmówił i próbował przemówić buntownikom do rozsądku oraz skłonić ich do podporządkowania się jego rozkazom. Wszystko na próżno. Zbuntowani oficerowie wysłali deputację do Petersburga i uzgodnili z Katarzyną II warunki zawieszenia broni, które przedstawiono następnie do akceptacji księciu Södermanlandii. Głównodowodzący armii szwedzkiej, „zniewolony od wielkiej liczby malkontentów”, zgodził się ostatecznie na zawarcie rozejmu i rozkazał wojsku opuścić granice

¹³ I. Homola-Dzikowska, *op. cit.*, s. 10–26, 28–29, 31, 35–37; J. Łojek, *Prasa polska w latach 1661–1831*, [w:] *Historia prasy polskiej*, red. idem, cz. 1 (*Prasa polska w latach 1661–1864*), Warszawa 1976, s. 50–52; M. Karkocha, *Obraz Francji w dobie rewolucji na łamach prasy warszawskiej z lat 1789–1794*, Łódź 2011, s. 51–56; eadem, *Flagrante bello. Wielka wojna wschodnia w relacjach prasy warszawskiej (1787–1792)*, Łódź 2021, s. 18 i nn.; D. Hombeck, *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*, Kraków 2001, s. 193–209; eadem, *Dzieje prasy polskiej. Wiek XVIII (do 1795 r.)*, Kielce 2016, s. 113–116.

¹⁴ „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny” [dalej: PHPE], grudzień 1788, s. 1134.

państwa rosyjskiego. Świtkowski zwrócił uwagę na fakt, że artykuł 48 konstytucji szwedzkiej z 21 sierpnia 1772 r. zabraniał królowi rozpoczynania wojny zaczepnej bez zgody Riksdagu. Wydawca „Pamiętnika” potępił jednak poczynania zbuntowanych oficerów, zarzucając im „podeptanie posłuszeństwa i subordynacji, bez której wojsko każde stałoby się tylko zgrają łotrów i rozbójników publicznych”¹⁵. Świtkowski stwierdził również, że jeśli buntownicy uważali wojnę z Rosją za rozpoczętą z naruszeniem prawa, to powinni opuścić armię i sprzeciwić się jej jako obywatele zatroskani o los ojczyzny. „Ale oni sprzeciwili się królowi swemu jako obywatele i zawarli konwencję z imperatorem jako żołnierze”¹⁶.

Przyznać trzeba, że w końcu sierpnia 1788 r. położenie Gustawa III było wręcz tragiczne. Zbuntowana armia pertraktowała z carową i wysuwała żądania natychmiastowego zwołania Riksdagu. Flota została zablokowana przez eskadrę rosyjską w Sveaborgu. Tak w Finlandii, jak i w Szwecji uaktywniła się szlachecka opozycja, której przedstawiciele coraz głośniejsze domagali się bezzwłocznego przywrócenia pokoju z Rosją i przestrzegania przez króla postanowień konstytucji z 1772 r. Rozbity psychicznie i złamany moralnie Gustaw III myślał nawet o abdykacji i osiedleniu się na stałe we Francji. Na razie jednak słał rozpaczliwe apele o pomoc do dworów zagranicznych (Francji, Anglii, Prus, a nawet Danii). Tu jednak czekała go kolejna, niemiła niespodzianka. Od początku wojny Katarzyna II nalegała bowiem na Danię, aby ta wypełniła swoje zobowiązania sojusznicze i uderzyła na Szwecję. Dwór kopenhaski nie miał na to specjalnej ochoty, ale zachęcony buntem w armii fińskiej, postanowił uderzyć na Szwecję. Dnia 19 sierpnia 1788 r. proklamowano w Kopenhadze wojnę przeciwko dworowi sztokholmskiemu. Na wieść o duńskiej deklaracji wojennej Gustaw III wykrzyknął podobno: „Jestem uratowany!” i natychmiast podjął decyzję o wyjeździe z Finlandii. Dnia 1 września 1788 r. był już z powrotem w Sztokholmie¹⁷.

W stolicy Szwecji spodziewano się rychłej kapitulacji króla przed szlachecką opozycją. Nawet jego najbliżsi przyjaciele opowiadali się za jak najszybszym zwołaniem posiedzenia stanów. Monarcha nie śpieszył się jednak z podjęciem decyzji w tej sprawie. Już w Finlandii dostrzegł bowiem, że tamtejsi mieszczanie, duchowni i wieśniacy z dezaprobatą przyjęli zdradę szlacheckich oficerów. Również w Sztokholmie dochodziło do wystąpień skierowanych przeciwko oficerom, którzy jeszcze przed buntem w armii fińskiej podali się do dymisji i wrócili do Szwecji. Król liczył więc na to, że spodziewany najazd duński doprowadzi do rozbudzenia uczuć

¹⁵ *Ibidem*, s. 1139.

¹⁶ *Ibidem*, s. 1132–1141 (cyt. na s. 1140). *Vide*: G. Majewska, *Szwecja. Kraj – ludzie – rządy w polskiej opinii II połowy XVIII wieku*, Gdańsk 2004, s. 250–251.

¹⁷ Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 191–192; idem, *France in Sweden's...*, s. 165–166; idem, *Geneza...*, s. 60; idem, *Od liberała...*, s. 179.

patriotycznych wśród ludu i skupi wokół tronu zdecydowaną większość szwedzkiego społeczeństwa. Dnia 11 września 1788 r. Gustaw III wyruszył w swoją słynną podróż do Dalarna. Tu wygłaszał porywające mowy, wszędzie rozbudzając anty-szlacheckie, patriotyczne, a jednocześnie rojalistyczne nastroje. Sukces podróży królewskiej przeszedł wszelkie oczekiwania. Do wojska zgłosiło się 20 tys. ochotników. Najbardziej wartościowi spośród nich zostali wcieleni do liczącego 6 tys. żołnierzy korpusu ochotniczego, oddanego pod dowództwo Gustafa Mauritzza Armfeltta. Gustaw III wiązał z tymi oddziałami wielkie nadzieje na przyszłość. Dalekarlijszy wieśniacy mieli bowiem nie tylko powstrzymać spodziewane natarcie Duńczyków, ale także dopomóc władcy w rozprawie ze szlachecką opozycją¹⁸.

Mimo podjęcia zakrojonych na szeroką skalę przygotowań do obrony południowych prowincji, Gustaw III nie miał szans na powstrzymanie ofensywy duńskiej. Uratowała go postawa posła brytyjskiego w Kopenhadze, Sir Hugh Elliota. Już 16 września 1788 r. zagroził on rządowi duńskiemu zbrojną interwencją Prus i Anglii, jeśli dwór kopenhaski nie wstrzyma swoich przygotowań wojennych. Nie uzyskawszy satysfakcjonującej odpowiedzi, następnego dnia Elliot wyjechał do Szwecji. Celem jego działań było nakłonienie króla szwedzkiego do przyjęcia mediacji ze strony państw trójprzymierza (Wielka Brytania, Prusy oraz Holandia). Zadanie brytyjskiego dyplomaty było o tyle łatwiejsze, że 24 września 1788 r. liczący 10 tys. żołnierzy korpus duński pod dowództwem księcia Karola Heskiego przekroczył szwedzką granicę i ruszył w kierunku Göteborga. Tymczasem jednak Gustaw III spotkał się z Elliotem w miejscowości Karlstad i przyjął jego propozycję. Za zgodą króla Hugh Elliot wyjechał do kwatery księcia Heskiego, aby skłonić go do zaprzestania działań wojennych i zatrzymać marsz jego oddziałów. Misja ta zakończyła się pełnym powodzeniem. Dnia 9 października 1788 r. brytyjski dyplomata wynegocjował bowiem zawieszenie broni, które było następnie sukcesywnie przedłużane, aż do czasu podpisania konwencji w miejscowości Uddevalla (6 listopada 1788 r.), przewidującej wstrzymanie działań wojennych na okres sześciu miesięcy i definitywną ewakuację wojsk duńskich ze Szwecji¹⁹.

¹⁸ H.A. Barton, *op. cit.*, s. 159–163; G.J. Adlerbeth, *Historiska anteckningar*, utg. af E. Tegnér, uppl. 2, Bd I, Stockholm 1892, s. 46; I. de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven–London 1981, s. 402; R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, s. 29–37; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 192; idem, *France in Sweden's...*, s. 166; idem, *Geneza...*, s. 60–61; idem, *Od liberała...*, s. 179–180; W. Kalinka, *op. cit.*, s. 135.

¹⁹ I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 402; A. Söderhjelm, *op. cit.*, s. 101, 105; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 160–161; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 198–199; idem, *France in Sweden's...*, s. 171–172; idem, *Geneza...*, s. 61–62; idem, *Od liberała...*, s. 180–181. W kwestii udziału Danii w konflikcie szwedzko-rosyjskim *vide*: G. Apenes, T. Dyrhaug, *Tytteberkrigen: Det norske felttog i Sverige 1788*, Oslo 1998. Dodajmy w tym miejscu, że uformowane ostatecznie w okresie od czerwca do sierpnia 1788 r. trójprzymierze z Berlina i Loo, łączące sojuszem Anglię,

Był to ogromny sukces Gustawa III. Po zawieszeniu broni w wojnie z Danią, król mógł bowiem skoncentrować całą swoją uwagę na wydarzeniach w Finlandii. Bierna postawa wojsk rosyjskich umożliwiła władcy Szwecji rozprawę z członkami konfederacji z Anjala. Już w październiku 1788 r. nastąpiły pierwsze aresztowania. Kolejnych oficerów zatrzymywano sukcesywnie aż do lutego 1789 r. Rozbijając opozycję szlacheckich oficerów w armii fińskiej, Gustaw III świadomie podsycił antagonizmy społeczne, rozbudzając niechęć trzech niższych stanów wobec uprzywilejowanych. Na Riksdagu, którego zwołanie proklamował w początkach grudnia 1788 r., zamierzał bowiem doprowadzić do zmian konstytucyjnych polegających na znacznym rozszerzeniu prerogatyw korony. Znając zaś nastroje panujące wśród szlachty, król wiedział doskonale, że planowane wzmocnienie władzy monarszej napotka na zaciekły opór ze strony reprezentantów stanu pierwszego²⁰.

Poruszone powyżej kwestie znalazły częściowe odzwierciedlenie w artykule opublikowanym na łamach „Pamiętnika” w lutym 1789 r. Świtkowski napisał tu, że po dłuższym pobycie w Göteborgu, 19 grudnia 1788 r. Gustaw III wrócił do swojej stolicy, której mieszkańcy przyjęli go z wielką radością.

Miasto dało potem jeszcze różne dowody swego wielkiego ku królowi przywiązania. Jako to, że pułki z mieszczan złożone wszędzie go strzegą i wartę w zamku odprawiają. To jest rzeczą pewną, iż wyjąwszy malkontentów z szlachty i znaczną liczbę oficerów, stany prawdziwe szwedzkie są wiernie przychylnie królowi²¹.

Wydawca wspominał również, że w Finlandii trwa jeszcze jakieś zamieszanie, gdyż król w dniu 6 grudnia 1788 r. wydał uniwersał do tamtejszych obywateli, zachęcając ich do wytrwania w wierności wobec Korony Szwedzkiej i nieulegania obcym poduszczeniom. W tekście znalazła się także krótka wzmianka o aresztowaniach wśród oficerów, którzy w Finlandii wypowiedzieli posłuszeństwo królowi i samowolnie podpisali zawieszenie broni z Rosją. Najważniejsi uczestnicy buntu, których udało się pojąć, zostali przewiezieni do Sztokholmu, a pozostali ratowali się ucieczką²².

Przewidywania króla dotyczące postawy szlachty na zwołanym przez niego Riksdagu były jak najbardziej uzasadnione. Kiedy 26 stycznia 1789 r. stany zebrały się

Prusy i Holandię, zajmowało wrogą postawę zarówno wobec Francji (ze względu na jej wcześniejszą politykę wobec Holandii), jak i wobec wojujących z Turcją dworów cesarskich, a więc Rosji i Austrii.

²⁰ Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 203–204; idem, *France in Sweden's...*, s. 176–177; idem, *Od liberała...*, s. 181–182.

²¹ PHPE, luty 1789, s. 196.

²² *Ibidem*, s. 195–196.

w Sztokholmie, okazało się bowiem, że wśród 950 członków Izby Rycerskiej ponad 700 zajęło postawę opozycyjną wobec władcy. Dzięki swoim wcześniejszym posunięciom monarcha mógł jednak liczyć na poparcie ze strony reprezentantów stanów nieuprzywilejowanych, których instrukcje wyborcze nakażywały głosowanie za nowymi podatkami i żądały ukarania zdradzieckich oficerów. Od początku obrad (pierwsze posiedzenie Riksdagu odbyło się 2 lutego) ujawniły się też sprzeczności pomiędzy Izbą Rycerską a rządem, popieranym konsekwentnie przez trzy niższe stany. Obstrukcja szlacheckich deputowanych sparaliżowała bowiem całą machinę legislacyjną. Ponieważ zaś zawarcie jakiegokolwiek porozumienia ze stanem szlacheckim okazało się niemożliwe, Gustaw III zdecydował się na dokonanie kolejnego zamachu stanu. Do Drottningholmu ściągnął 1200 dalekarijskich ochotników pod dowództwem Gustafa Mauritzza Armfelta. Zmobilizował też sztokholmską milicję mieszczańską. Pewny poparcia ze strony nieszlacheckich deputowanych, 17 lutego 1789 r. wygłosił oskarżycielską mowę pod adresem stanu szlacheckiego, nakazując jego przedstawicielom opuszczenie sali plenarnych posiedzeń Riksdagu. Następnie król podziękował reprezentantom trzech niższych stanów i obiecał im zniesienie wszelkich przywilejów stanowych. Kiedy zaś okazało się, że szlachta nie dała się zastraszyć wystąpieniem Gustawa III i nadal torpedowała wszystkie jego posunięcia, 20 lutego 1789 r. król wydał rozkaz aresztowania lub zatrzymania w areszcie domowym 19 najbardziej aktywnych liderów opozycji. Następnego dnia, 21 lutego 1789 r., Gustaw III przedstawił Riksdagowi poprawkę do konstytucji z 1772 r. zwaną „Aktem jedności i bezpieczeństwa” (*Föreningsoch säkerhetsakt*). Przyjęta przez aklamację (przy głośnych protestach szlacheckich deputowanych) na plenarnym posiedzeniu stanów, zwiększała ona w bardzo znaczący sposób zakres uprawnień królewskich. Rola Riksdagu ulec miała dalszemu ograniczeniu. Jednocześnie szlachta utraciła szereg dotychczasowych przywilejów. Jedynie najwyższe urzędy zostały jeszcze zastrzeżone dla przedstawicieli tego stanu. Zamach z 21 lutego 1789 r. oznaczał *de facto* powrót do czasów królewskiego absolutyzmu. Jednocześnie jednak zniesienie większości przywilejów szlacheckich otworzyło drogę do kształtowania się kapitalistycznych stosunków produkcji na wsi szwedzkiej. Warto więc zwrócić uwagę na paradoksalny fakt, że Gustaw III, w przyszłości jeden z najbardziej zajadłych wrogów rewolucji francuskiej, w czasie obrad Riksdagu 1789 r. otworzył drogę do takich samych przemian natury społeczno-ekonomicznej, jakie już wkrótce miały zostać zapoczątkowane także we Francji. Inna sprawa, że robił to niejako wbrew własnym przekonaniom, w obawie przed wybuchem niezadowolenia niższych warstw społecznych i z myślą o ratowaniu systemu rządów absolutnych. Można jednak śmiało podpisać się pod stwierdzeniem, że „nikt nie wniósł takiego wkładu w dzieło podkopywania społeczeństwa

stanowego, jak przyjaciel szlachty, Gustaw III”²³. Dodajmy wreszcie, że pomimo zaciętej opozycji Izby Rycerskiej, która odmawiała swojej sankcji dla „Aktu jedności i bezpieczeństwa”, król zdołał jednak wymusić na niej korzystną dla siebie uchwałę podatkową. W tej sytuacji nie pozostało mu już nic innego, jak rozwiązać Riksdag w dniu 28 kwietnia 1789 r. W kilkanaście dni później, 15 maja 1789 r., Gustaw III zlikwidował Radę Państwa. Szwedzka arystokracja utraciła ostatni bastion swego wpływu i znaczenia w państwie. Od tej pory nikt już nie miał najmniejszych nawet wątpliwości, że cała władza została skoncentrowana w rękach króla²⁴.

Przebieg obrad szwedzkiego zgromadzenia stanów w 1789 r. znalazł bardzo szczegółowe odzwierciedlenie na łamach „Pamiętnika”. W marcu 1789 r. Piotr Świtekowski przytoczył w całości mowę, którą Gustaw III wygłosił na pierwszym, plenarnym zgromadzeniu stanów²⁵. Pisał także, że król zwrócił się do Riksdagu z prośbą o wyłonienie trzydziestoosobowej delegacji, która miała wraz z władcą pracować nad przygotowaniem projektów przyszłych uchwał. O ile stany mieszczański, duchowny i chłopski bez wahania spełniły prośbę swojego władcy, o tyle w Izbie Rycerskiej rozpoczęły się kłótnie i swary, a wysuwane przez szlachtę żądania godziły w dobre imię króla. Doszło nawet do znieważenia marszałka sejmowego (*lantmarskalk*) i niektórych posłów za to, że byli „królowi i Ojczyźnie wiernymi”. Upiływający czas i opór ze strony szlachty sprawiły, że w dniu 17 lutego 1789 r. król ponownie zwołał plenarne posiedzenie stanów, na którym znów wygłosił świetną mowę. Przypomniał w niej, że jego żądanie dotyczące wyłonienia deputacji Riksdagu było zgodne z prawem i królewskimi prerogatywami, a odpowiednie przepisy dawały stanom trzy dni na dokonanie wyboru swoich delegatów. Podziękował trzem niższymi stanom za obywatelską postawę i zganiał szlachtę za bezproduktywne przeciąganie obrad i znieważenie marszałka, który w Izbie Rycerskiej jest

²³ S. Carlsson, J. Rosén, *Den svenska historien. Gustav III, en upplyst enväldshärskare*, Bd II, Stockholm 1979, s. 190.

²⁴ C.T. Odhner, *op. cit.*, Bd III, s. 259–261; L. Stavenow, *Den gustavianska...*, s. 172–187; G. Landberg, *op. cit.*, s. 77–109; W. Tham, *Konung Gustaf III och rikets ständer vid 1789 års riksdag*, Stockholm 1866; I. de Madariaga, *op. cit.*, s. 409; *Berättelse om Riksdagen i Stockholm 1789, af Olof Wallquist*, [w:] *Historiska Handlingar*, Bd V, Stockholm 1866, s. 237–466. Tekst „Aktu jedności i bezpieczeństwa” (w tłumaczeniu na język francuski): Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Publiczne Potockich [dalej: APP] nr 227, s. 1080–1089. *Vide* też O. Jägerskiöld, *op. cit.*, s. 328; B. Hennings, *op. cit.*, s. 288–295; A. Geffroy, *op. cit.*, t. II, s. 74–88; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 204–205, 560; idem, *France in Sweden's...*, s. 176–177, 518; idem, *Czy na pewno...*, s. 205–206; idem, *Od liberała...*, s. 182–183; J.P. Findeisen, „Królewski rewolucjonista”. *Król Gustaw III u progu kapitalistycznej przebudowy szwedzkiego systemu feudalnego (1771–1792)*, „Zapiski Historyczne” 1997, t. LXII, z. 2–3, s. 69–85; G. Majewska, *Szwecja...*, s. 241–243.

²⁵ PHPE, marzec 1789, s. 209–213.

reprezentantem majestatu królewskiego. W dalszej części przemówienia władca wystąpił z szeregiem oskarżeń pod adresem stanu szlacheckiego. Stwierdził m.in., że szlachcie marzy się przywrócenie rządów arystokratów, którzy „berłem żelaznym państwo rządzą, kiedy do tego mieli władzę, i którzy teraz nie mogą ścierpieć, że widzą z jaką łagodnością sam od lat 16 panują”²⁶. W dalszej części swojego przemówienia król odniósł się do wysuwanych przez szlachtę zarzutów o zamiar wprowadzenia w Szwecji rządów absolutnych. Złożył przy tej okazji solenne zapewnienie, że nie chce zostać absolutnym władcą, a gdyby mu tę prerogatywę „gwałtem wciśnięto”, nigdy jej nie zatrzyma. Oskarżył wreszcie stan szlachecki o paraliżowanie wysiłków obronnych i sprzyjanie zamysłom carowej. Bo są wśród członków Izby Rycerskiej tacy, co wołają, „żeby poseł moskiewski przepisał mi prawa, niżeli żeby mieli odstąpić swojej ambicji, zemsty i swych prywatnych zamysłów”²⁷. Ci sami ludzie chcieliby również zmusić swojego króla do zawarcia niesławnego pokoju z Rosją. W kolejnej części swojej mowy król odpierał zarzuty dotyczące zadłużania przez niego skarbu państwa. Wyjaśniał również powody wezwania do Sztokholmu ochotników z Dalarna. Na koniec sformułował żądanie, aby szlachta przeprosiła swojego marszałka i wycofała niektóre propozycje „ubliżające powadze” królewskiej. Następnie Gustaw III odesłał szlachtę do sali jej posiedzeń, gdzie miała przeprosić marszałka i wybrać delegatów do deputacji Riksdagu²⁸.

W dalszej części swojej relacji Piotr Świtkowski donosił, że mimo napomnienia ze strony króla w Izbie Rycerskiej nadal trwały kłótnie i swary, a szlachta zamiast wybrać delegatów do deputacji Riksdagu przystąpiła do układania różnych rezolucji skierowanych przeciwko królowi i jego przyjaciółom. To wszystko sprawiło, że w dniach 20 i 21 lutego 1789 r. król nakazał uwięzić 30 najbardziej zajadłych opozycjonistów. Rozkaz królewski został wykonany przez gwardię pieszą, konną i uzbrojonych mieszczan. „Działo się to wśród dnia, w obecności niezliczonego ludu, który na to patrzył spokojnie”²⁹. Dnia 21 lutego stany ponownie zebrały się na posiedzeniu plenarnym. Król zagał sesję krótką przemową, w której wspominał, że został zmuszony „odjąć wolność niektórym osobom, które okazywały wielką chciwość panowania, spokojność mieszały i bieg interesów publicznych tamowały”³⁰. Zwrócił się potem do marszałka, któremu oddał łaskę i dodał, że spodziewa się, iż teraz bez przeszkód będzie mógł pełnić swoje obowiązki. Głos zabrali później marszałek oraz książę Södermanlandii, zachęcając stan rycerski do zgody i prędkiego obmyślenia „pomocy, której kraj nagle potrzebuje”. Następnie monarcha stwierdził,

²⁶ *Ibidem*, s. 219–220.

²⁷ *Ibidem*, s. 221–222.

²⁸ *Ibidem*, s. 213–225.

²⁹ *Ibidem*, s. 226.

³⁰ *Ibidem*.

że ponieważ zgromadzone stany są jednym narodem, w tym samym kraju urodzonym i jednej religii, przeto winny mieć takie same prawa i wszystkie powinny ponosić jednakowe ciężary na utrzymanie państwa. Po tym wystąpieniu Gustawa III sekretarz sejmowy odczytał treść ułożonego przez króla aktu, który w sposób zasadniczy zmieniał postanowienia konstytucji sierpniowej z 1772 r. Świtkowski zwrócił uwagę na fakt, że od tej pory król miał samodzielnie decydować o wojnie i pokoju oraz nakładać przewidziane na prowadzenie działań wojennych podatki. Część wyższych urzędów państwowych, zastrzeżonych do tej pory wyłącznie dla szlachty, miała zostać obsadzona urzędnikami nieszlacheckiego pochodzenia. Dostęp do urzędów cywilnych i wojskowych miał być równy dla szlachty i mieszczan. Plebejusze mieli uzyskać ponadto prawo posiadania dóbr ziemskich, a uprzywilejowane dotychczas dobra szlacheckie miały zostać zrównane w prawach i obowiązkach ze wszystkimi innymi majątkami. Po odczytaniu przez sekretarza projektu nowej konstytucji, król zwrócił się do stanów z pytaniem, czy jest zgoda na jego przyjęcie. Na to wstał hrabia Hamilton i powołując się na artykuł 40 konstytucji z 1772 r., który stanowił, że wszelkie zmiany konstytucyjne mogą być dokonywane jedynie za zgodą wszystkich czterech stanów, poprosił, aby zgodnie z jego brzmieniem zezwolić szlachcie na wyrażenie własnej opinii w kwestii proponowanych zmian. Król zignorował jednak tę prośbę i wręczył przewodniczącym izb stanowych odpisy projektu nowej ustawy zasadniczej. Trzy niższe stany bardzo szybko zgodziły się na przyjęcie nowej konstytucji. Dłużej zwlekał stan szlachecki, ale ostatecznie również i Izba Rycerska zaakceptowała królewską propozycję. Co zaś wydaje się najciekawsze, wydawca „Pamiętnika” w pełni poparł działania szwedzkiego władcy. Swoją relację zakończył bowiem w następujący sposób:

Prawda, że król postąpił tu sobie nieco absolutnie i nadwęgrył prerogatyw rycerskiego stanu. Lecz cóż ze dwojga złego być może lepszego. Czy przez naruszenie niektórych zaszczytów szlacheckich ocalić kraj, wyjąć go z zależności sąsiedzkiej i utwierdzić jego wewnętrzne i zewnętrzne bezpieczeństwo, czy przez zostawienie szlachty przy wszystkich dawnych, po części obojętnych i inne stany bardzo krzywdzących prerogatywach, wydać go na ustawiczne niezgody domowe, spiski, krwawe zakłócenia, osłabienie potęgi narodowej i podbicie reszty kraju przez strasliwego sąsiada?³¹

W tym samym numerze pisma ksiądz Świtkowski zamieścił również tekst nowej konstytucji szwedzkiej, czyli „Aktu jedności i bezpieczeństwa”³².

³¹ *Ibidem*, s. 225–230 (cyt. na s. 229–230).

³² *Ibidem*, s. 231–237.

Kilkadziesiąt stron dalej na kartach „Pamiętnika” pojawiła się kolejna relacja dotycząca przebiegu szwedzkiego Riksdagu. Piotr Świtkowski pisał tu, że na wieść o zwołaniu przez króla posiedzenia stanów część szlachty pod przewodnictwem hrabiego [Fredrika Axela] Fersena zjednoczyła się, by królowi na Riksdagu we wszystkich przeszkadzać. W Izbie Rycerskiej powstała więc potężna opozycja, która była w stanie zakłócić obrady przedstawicielstwa stanowego. Władca na mocy artykułu 47 konstytucji z 1772 r. zażądał, aby Riksdag wyłonił trzydziestoosobową deputację, która wraz z nim miała przygotować tekst ustaw mających wejść w życie bez konieczności ich zatwierdzenia przez stany. To wzbudziło zastrzeżenia ze strony marszałka Izby Rycerskiej (był nim hrabia Charles Emil Lewenhaupt Młodszy), który chciał, aby wyniki pracy tej Deputacji zostały przedstawione do zatwierdzenia przez Riksdag. Kiedy jednak 7 lutego 1789 r. szlachta chciała przystąpić do dyskusji nad tą kwestią, marszałek Izby Rycerskiej odebrał list od króla, który zabraniał roztrząsania tej sprawy i żądał natychmiastowego wyboru delegatów szlacheckich do deputacji Riksdagu. List ten wywołał ogromne niezadowolenie szlachty. [Claes] de Friezckzy, hrabiowie [Fredrik Axel von] Fersen i [Fredrik] Horn oraz pułkownik [Lorens Peter] Armfelt chcieli zastraszyć marszałka i zmusić go do zezwolenia na dyskusję; „krzyki i tupania nogami sprawiły były takie zamieszanie, iż nie można było zważyć, co kto mówił i robił”³³.

Sesja z dnia 9 lutego była jeszcze bardziej burzliwa. Chciano na niej koniecznie ułożyć punkty instrukcji dla deputatów, ale marszałek się temu sprzeciwił.

Tu dopiero wielka gorączka opanowała całą opozycją i hałas zrobił się taki, jak nigdy – relacjonował Świtkowski. – Niektórzy powłazili na balustradę, która krzesło marszałka otacza, drudzy grozili mu rękami, a nawet podobno niektórzy targali się na głowę siwą tego szanowanego starca, który jednak siedział sobie spokojnie i doczekał się innych z szlachty, którzy mu przyspieszyli na pomoc³⁴.

Podczas tej wrzawy sekretarz Izby Rycerskiej, bez zgody marszałka, kazał przekazać innym stanom propozycję ułożenia instrukcji dla członków deputacji Riksdagu. Trzy niższe stany odrzuciły jednak tę propozycję. Dnia 10 lutego marszałek Riksdagu nie przybył na obrady z powodu choroby. Zastąpił go hrabia [Magnus Fredrik] Brahe. Tego dnia w Izbie Rycerskiej wielu posłów szlacheckich wystąpiło z pogrózkami wobec nieuprzywilejowanych. To wywołało oburzenie trzech niższych stanów, a stan chłopski wysłał do króla liczną delegację, prosząc go o ściągnięcie do Sztokholmu Dalekarlijczyków „dla utrzymania spokojności”. Zaraz potem

³³ *Ibidem*, s. 281.

³⁴ *Ibidem*, s. 282.

Gustaw III rozmieścił 3200 ochotników z Dalarna w zamkach i ogrodach królewskich wokół Sztokholmu. Na sesji stanu szlacheckiego w dniu 16 lutego (przewodniczył hrabia Brahe) odczytano protestację marszałka Lewenhaupta przeciwko wszystkim krzywdom, których doznał od członków Izby Rycerskiej. W dniu 17 lutego, na sesji plenarnej, po wystąpieniu króla chciał zabrać głos hrabia Fersen, ale został odesłany z resztą szlachty do Izby Rycerskiej³⁵.

Dnia 20 lutego 1789 r. zebrały się ponownie trzy niższe stany oraz znaczna część szlachty i uzgodniły, „żeby króla prosić, aby użył swej powagi końcem utrzymania niepodległości krajowej i obrady sejmowe przez to zatamowane niejako, czynnymi uczynił”³⁶. Do Gustawa III wysłano ponad stuosobową delegację, która przedstawiła mu tę rezolucję trzech niższych stanów. Król odpowiedział, że „będąc od 3. stanów umocowanym, zechce uczynić koniec temu zamieszaniu”³⁷. Natychmiast też wysłał kapitana swojej gwardii z poleceniem aresztowania feldmarszałka Fredrika Axela von Fersena. W tym samym czasie inni oficerowie gwardii królewskiej i milicji mieszczańskiej zatrzymali pozostałych przywódców opozycji szlacheckiej, którzy zostali przewiezieni do zamku Fredrikshof. „Stało się to wszystko porządnie i bez najmniejszego tumultu” – informował Świtkowski³⁸. Redaktor „Pamiętnika” podkreślił przy tej okazji, że król działał na mocy decyzji trzech stanów Riksdagu, a więc zgodnie z duchem i literą prawa. Pisał dalej, że król oddał najwyższą komendę nad wojskiem swojemu bratu, Karolowi ks. Sudermanii. W swoim tekście zawarł również konstatację, że monarcha za zgodą trzech stanów zadał śmiertelny cios opozycji. Na zakończenie tego wątku wypowiedzi ksiądz Świtkowski wspominał o aresztowaniach dokonanych wśród uczestników buntu armii w Finlandii, których wielu zostało przewiezionych do Sztokholmu. Był wśród nich baron [Berndt Johan] Hastfehr, dowódca brygady strzegącej granic w prowincji Savolax i w Karelii, któremu powierzono zadanie zdobycia twierdzy Nyslott. Aresztowano go, ponieważ zbyt szybko odstąpił od oblężenia, a potem „miał wdać się w korespondencję z nieprzyjaciółmi”. Na końcu artykułu redaktor „Pamiętnika” zamieścił następującą prognozę: „Ta surowość przeciw zdrajcom i niewymowne przywiązanie całego narodu do króla każe się spodziewać, że przyszła kampania przeciw Moskwie będzie bardzo żywa i uczyni potężną dywersję w tej stronie”³⁹.

W kwietniowym numerze „Pamiętnika” ksiądz Świtkowski bardzo pochlebnie wypowiadał się na temat dokonanej przez Gustawa III zmiany szwedzkiej konstytucji i ograniczenia prerogatyw stanu szlacheckiego. Wspominał, że trzy niższe

³⁵ *Ibidem*, s. 280–284.

³⁶ *Ibidem*, s. 285.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, s. 286.

³⁹ *Ibidem*, s. 285–287 (cyt. na s. 287).

stany bez wahania zaakceptowały „Akt jedności i bezpieczeństwa”. Szlachta natomiast zwlekała z podjęciem decyzji w tej sprawie. Król uznał wreszcie, że dłużej nie będzie czekał i na początku kwietnia 1789 r. wezwał do siebie marszałka Izby Rycerskiej oraz przewodniczących trzech pozostałych izb stanowych i oznajmił im, że zgodnie z obowiązującym w Szwecji prawem większość trzech głosów stanowych jest wystarczająca do stanowienia nowego prawa. W związku z tym zażądał, aby *lantmarskalk* Charles Emil Lewenhaupt podpisał w imieniu swoim i Izby Rycerskiej tekst „Aktu jedności i bezpieczeństwa”, co ten niezwłocznie uczynił. W tym samym miesiącu stany szwedzkie zgodziły się spłacić wszystkie długi Korony (14 mln talarów) oraz uchwalić podatki na wojnę z Rosją w wysokości 7 mln talarów. Chwaląc wzmocnienie władzy króla szwedzkiego, Świtkowski stwierdził również, że Gustaw III uporządkował administrację i finanse, „co jest duszą dobrze rządzonego kraju i pierwszym źródłem pomyślności jego”⁴⁰.

W maju 1789 r. Piotr Świtkowski zamieścił relację z ostatnich tygodni obrad szwedzkiego Riksdagu. Przyznał, że podpisanie przez marszałka Lewenhaupta w imieniu Izby Rycerskiej „Aktu jedności i bezpieczeństwa” oburzyło wielu spośród szlachty. Opozycjoniści nie mieli jednak odwagi otwarcie wystąpić przeciwko królowi. W związku z koniecznością spłacenia starych długów i pozyskania pieniędzy na wojnę stany przystąpiły do obmyślenia sposobu znalezienia pieniędzy. Jedynie stan rycerski, chcąc dokuczyć królowi, kwestię podatków odkładał w czasie, zajmując się innymi, drugorzędnymi sprawami. Dnia 21 kwietnia na sesji w Izbie Rycerskiej, która miała ostatecznie zatwierdzić podjęte w czasie Riksdagu uchwały podatkowe, głos zabrał baron [Carl Adam] Wachtmeister, który zaproponował, aby stany zdecydowały, jak długo będą one obowiązywały. Sam godził się na dwa lata, inni proponowali okres trzech do czterech lat, natomiast zwolennicy monarchy optowali za tym, by podatki w uchwalonej właśnie wysokości wybierane były do czasu zwołania następnego Riksdagu. Wywołało to gorącą dyskusję w Izbie Rycerskiej, która ostatecznie skierowała do króla pytanie, kiedy zamierza zwołać następne posiedzenie stanów. Gustaw III odpowiedział, że w uchwale podatkowej musi się znaleźć stwierdzenie, że będzie ona obowiązywała do następnego Riksdagu. Jeśli zaś chodzi o datę jego zwołania, to zważywszy na okoliczności (wojna z Rosją), nie może ujawnić swoich zamiarów. Ta odpowiedź króla nie wywarła na szlachcie żadnego wrażenia. Mimo tego, że inne stany zakończyły już swoje obrady i podjęły wszystkie konieczne uchwały, stan pierwszy nadal debatował i ponowił ataki na *lantmarskalka*. W tej sytuacji 27 kwietnia Gustaw III udał się bez żadnej eskorty do Izby Rycerskiej, gdzie wygłosił patetyczną i pełną pasji mowę, pod wrażeniem której szlachta podjęła wszystkie oczekiwane przez władcę uchwały. Świtkowski

⁴⁰ PHPE, kwiecień 1789, s. 448–451 (cyt. na s. 451).

dodał, że na wszelki wypadek gwardia konna stała przez cały ten czas w gotowości, a wokół Riddarhus (siedziby stanu szlacheckiego) zgromadziło się mnóstwo ludu. Nazajutrz, 28 kwietnia, Riksdag zakończył swoje obrady. Zaraz potem król uwolnił większość opozycjonistów, którzy zostali aresztowani w dniach 20 i 21 lutego 1789 r. Zabrał się też gorliwie do wzmacniania floty przed rozpoczęciem kolejnej kampanii w wojnie przeciwko Rosji⁴¹. Wydawca „Pamiętnika” wspomniał również o zawarciu przez Gustawa III traktatu subsydyjnego z Imperium Osmańskim, co sprawiło, że „Moskwa ma wielkie przyczyny obrócenia wielkiej swej uwagi z tej strony i zostawienia na Północy znacznej części wojsk, które miała obrócić na Wschodzie przeciw Turkom”⁴².

W tym samym numerze gazety Świtkowski dodał kilka kolejnych szczegółów dotyczących przebiegu Riksdagu z 1789 r. Raz jeszcze wrócił do wydarzeń, które miały miejsce w Izbie Rycerskiej 27 kwietnia. W czasie tego posiedzenia, oprócz rozstrzygnięcia kwestii podatków, król odniósł się również do sprawy aresztowanych opozycjonistów oraz przekazał stanowi szlacheckiemu, nie do końca zgodną z prawdą, informację o wsparciu Szwecji przez jej aliantów (Francję i Turcję) oraz o przyjaznym wobec niej usposobieniu państw trójprzymierza (Wielkiej Brytanii, Prus i Holandii). Zdaniem wydawcy „Pamiętnika” ostatnia mowa królewska była „wytworem oracji”. Dalej Świtkowski pisał, że Gustaw III potwierdził wszystkie przywileje stanu kmiecego w Szwecji i Finlandii, jak również uwolnił niemal wszystkich aresztowanych członków Izby Rycerskiej oprócz barona [Adolfa Ludwiga] Stiernelda i pułkownika [Lorensa Petera] Armfelta. W tej części swojej relacji redaktor zamieścił też główne postanowienia Riksdagu: 1) złożenie dziękczynienia królowi za jego troskliwość o dobro państwa; 2) ustanowienie podatków zgodnie z żądaniami króla; 3) podziękowanie i dobrowolny podarek dla księcia Sudermanii za jego wielkie zasługi; 4) oświadczenie ukontentowania z postępów w nauce sukcesora tronu, który w obecności stanów złożył swój egzamin; 5) zezwolenie stanów, aby długi Korony były spłacone i ustanowienie funduszu na wydatki wojenne. Brak wzmianki o „Akcje jedności i bezpieczeństwa” Świtkowski wytłumaczył tym, „iż on jest już przyjęty za kardynalne prawo, względem którego stany nie miały się przyczynić do naradzać ani też względem niego czynić jakiej ustawy”⁴³. Wydawca „Pamiętnika” poinformował również swoich czytelników, że zaraz po zakończeniu obrad Riksdagu Gustaw III zlikwidował Radę Państwa (senat), „jako z samej dotąd szlachty składającą się, a na jej miejsce ustanowił różne kolegia rządowe z osób rycerskiego i miejskiego stanu”⁴⁴. Stwierdził wreszcie na zakończenie, że król szwedzki

⁴¹ PHPE, maj 1789, s. 491–500.

⁴² *Ibidem*, s. 500–501.

⁴³ *Ibidem*, s. 600.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 601.

dysponuje teraz o wiele większą władzą niż król Wielkiej Brytanii, bo „nie ma ustawicznie nad sobą sejmu i w ten czas go tylko może zwołać, kiedy mu się podoba i nie ma się prawie komu sprawiać z postępków swoich i swoich ministrów”⁴⁵.

W lipcu 1789 r. na łamach „Pamiętnika” ukazało się obszernie omówienie nowego porządku politycznego w Szwecji. Świtkowski rozpylał się w pochwałach dla „Aktu jedności i bezpieczeństwa”. Pisał również o znaczącym rozszerzeniu prerogatywy królewskiej i o innych, mniejszej wagi rozporządzeniach króla. Wspomniał o zlikwidowaniu 15 maja 1789 r. Rady Państwa, której wszyscy członkowie zostali jednocześnie zdymisjonowani przez Gustawa III i przeniesieni do nowych magistratur. Wydawca „Pamiętnika” poinformował swoich czytelników, że na miejsce zlikwidowanej Rady król ustanowił Kolegium, będące najwyższą izbą administracji rządowej, dzielącą się na departamenty: sprawiedliwości, spraw wewnętrznych i zagranicznych oraz handlu (w rzeczywistości kompetencje dawnej Rady Państwa przekazano Sądowi Najwyższemu oraz nowo utworzonej Komisji Spraw Ogólnych). W skład tej magistratury weszli członkowie zlikwidowanej Rady Państwa, jak również urzędnicy pochodzenia nieszlacheckiego. Dalej redaktor donosił o uwolnieniu wszystkich opozycjonistów z Izby Rycerskiej, aresztowanych w lutym 1789 r. Dodał jednak, że uwięzionych oficerów fińskich dotąd jeszcze przesłuchują i w areszcie trzymają. Na zakończenie wydawca „Pamiętnika” napisał, że zanim król wyjechał do Finlandii, gdzie objął dowództwo nad armią walczącą z Rosją, zostawił swój testament departamentowi rządowemu.

Jak tylko zaś tam stanął, natychmiast rozesał po całym państwie uniwersał, w którym oświadczył ojcowskie swoje przywiązanie do wszystkich czterech stanów i przyrzekł, że lubo sam teraz posiada najwyższą i prawie absolutną władzę, nigdy jej jednak nie użyje przeciwko żadnemu partykularnemu; ale za to życzy sobie, żeby też poddani z[e] swej strony nic takiego nie czynili, co by mogło ściągnąć prywatną jego zemstę i prześladowanie⁴⁶.

Świtkowski zawarł tu również swój własny komentarz, który może posłużyć za podsumowanie jego stosunku do wypadków mających miejsce w Szwecji w czasie obrad Riksdagu 1789 r.: „Szwecja zatem może sobie podchlebiać, iż pogodziwszy się z królem swoim i źródło rozterek domowych zatkawszy, przyjdzie do owej pomyślności, sławy i potęgi, którą dawniejszemi czasy miała”⁴⁷.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 596–602 (cyt. na s. 602).

⁴⁶ PHPE, lipiec 1789, s. 672–673.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 666–673 (cyt. na s. 673). *Vide*: G. Majewska, *Szwecja...*, s. 257–258.

Na koniec naszych rozważań wypada stwierdzić, że wydawca „Pamiętnika” na ogół rzetelnie informował swoich czytelników o wszystkich wydarzeniach związanych z przebiegiem szwedzkiego Riksdagu z 1789 r. i dokonaniem przez Gustawa III w czasie jego obrad absolutystycznym zamachem stanu. Na łamach tego pisma ukazywały się relacje zawierające mnóstwo interesujących szczegółów, pomijanych najczęściej w opracowaniach historycznych. Rzecz jasna, Świtkowskiemu zdarzały się różnego rodzaju pomyłki (najczęściej dotyczące nazwisk przywoływanych w tekście postaci), ale w sumie jego artykuły dawały dobre wyobrażenie o wypadkach, które rozgrywały się w stolicy Szwecji. Co zaś wydaje się najważniejsze, to ogromna sympatia, z jaką ksiądz redaktor pisał o Gustawie III. Wydawca warszawskiego periodyku bez zastrzeżeń zaakceptował znaczące wzmocnienie władzy monarszej w Szwecji i ograniczenie prerogatyw stanu szlacheckiego. Sądzić wypada, że bez większych zastrzeżeń zaakceptowałby również podobne zmiany w Rzeczypospolitej.

Dodajmy również na zakończenie, że od chwili przeprowadzenia zamachu lutowego i przejścia pełnej kontroli nad rządami w państwie, Gustaw III coraz mniej uwagi poświęcał sprawom wewnętrznym, skupiając się na kwestiach związanych z polityką zagraniczną. W 1790 r. król odbył swoją ostatnią kampanię w wojnie z Rosją. Dnia 9 lipca szwedzka flota skierowa pobiła pod Svensksundem wiosłową flotę rosyjską, a już 14 sierpnia tego roku podpisano traktat pokojowy w miejscowości Värälä. Przewidywał on przywrócenie pokoju na zasadzie *status quo ante bellum*, milcząco likwidował rosyjską gwarancję dla ustroju Szwecji sprzed 1789 r. i oznaczał *de facto* uznanie przez dwór petersburski nowelizacji szwedzkiej konstytucji dokonanej w lutym 1789 r. Ponieważ traktat ten nie zawierał żadnych dodatkowych warunków, można go uznać za poważny sukces króla i dyplomacji szwedzkiej⁴⁸. Od wiosny 1791 r. niemal cała uwaga Gustawa III koncentrowała się już na sprawach francuskich. Władca Szwecji planował bowiem dokonać zbrojnej interwencji w rewolucyjnej Francji, aby ratować tron i życie Ludwika XVI. Podjął też próbę utworzenia szerokiej koalicji mocarstw, której celem miało być zdławienie francuskiej rewolucji. W dniu 19 października 1791 r. zawarł w Drottningholmie

⁴⁸ R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, s. 90–102; J. Glete, *op. cit.*, s. 156–165; G. Artéus, *Gustav III:s militära lederskap*, [w:] *Gustav III:s ryska...*, s. 175–183. Tekst traktatu pokojowego z Värälä *vide*: AGAD, APP nr 227, s. 724–726; oraz *Polnoe sobranie zakonov’ Rossijskoj Imperii*, t. XXIII (1789–1796), Sankt-Peterburg 1830, № 16893, s. 161–162. *Vide*: też N. Åkeson, *Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen*, Bd I, Lund 1885, s. 24; O. Jägerskiöld, *op. cit.*, s. 335; B. Hennings, *op. cit.*, s. 277; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 281–287; idem, *France in Sweden’s...*, s. 249–255; idem, *Od liberała...*, s. 183–186; M. Karkocha, *Obraz wojny szwedzko-rosyjskiej...*, s. 393–396.

traktat sojuszniczy z Rosją⁴⁹. I chociaż jego dyplomatom nie udało się pozyskać do współpracy przeciwko rewolucyjnej Francji żadnego (poza madryckim) z dworów europejskich, na przełomie 1791 i 1792 r. władca Szwecji podjął przygotowania do zbrojnej interwencji na ziemi francuskiej. Dnia 20 grudnia 1791 r. proklamował zwołanie Riksdagu, który miał obradować w miasteczku Gävle. W obawie przed opozycją stanu szlacheckiego Gustaw III otoczył miejsce obrad poważnymi siłami wojska i mieszczańsko-chłopskiej milicji⁵⁰.

Riksdag w Gävle uchwalił żądane przez króla podatki, co wraz ze spodziewanymi subsydiami zagranicznymi mogło dać władcy Szwecji do dyspozycji środki finansowe wystarczające do zorganizowania wyprawy do Francji. O tym, że ekspedycja ta dojdzie wreszcie do skutku przekonany był zarówno Gustaw III, jak i wszyscy obserwatorzy sztokholmskiej sceny politycznej. Wszelkie plany i zamierzenia monarchy zostały jednak niespodziewanie przekreślone. Grupa fanatycznych przeciwników króla ze stanu szlacheckiego przygotowała bowiem spisek na jego życie. Dnia 16 marca 1792 r. były kapitan gwardii królewskiej – Jacob Johan Anckarström, śmiertelnie ranił Gustawa III na balu maskowym w sztokholmskiej

⁴⁹ N. Åkeson, *op. cit.*, s. 116–117, 124, 127–128, 130, 133–134, 137–138; C.T. Odhner, *Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä*, Stockholm 1895, s. 44–45, 50–54; A. Söderhjelm, *op. cit.*, s. 274–276, 278–279; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 431–442; idem, *France in Sweden's...*, s. 388–399; idem, *The Beginnings of Counterrevolutionary Policy of King Gustavus III: The Stockholm Court and Louis XVI's Unsuccessful Escape from Paris in June 1791*, „*Studia Maritima*” 2002, vol. XV, s. 93–136; idem, *Gustaw III w obozie kontrrewolucji. Stanowisko dworu sztokholmskiego wobec sytuacji we Francji po nieudanej ucieczce Ludwika XVI z Paryża w czerwcu 1791 r.*, „*Przegląd Nauk Historycznych*” 2003, R. II, nr 1(3), s. 113–155. *Vide*: też Kopia szwedzko-rosyjskiego traktatu sojuszniczego podpisanego w Drottningholmie w dniu 19 X 1791 r., Riksarkivet w Sztokholmie, Muscovitica vol. 489, karty bez paginacji.

⁵⁰ Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 443–543; idem, *France in Sweden's...*, s. [401]–501; idem, *Od liberała...*, s. 188–191; idem, *Kongres zbrojny u granic Francji. Niespełniona nadzieja kontrrewolucji spod znaku Tuileriów w latach 1791–1792*, „*Przegląd Nauk Historycznych*” 2003, R. II, nr 2(4), s. 111–179; idem, *Gustaw III i baron de Breteuil. Nieznana karta z dziejów sekretnej dyplomacji w latach 1790–1792*, „*Zapiski Historyczne*” 2004, t. LXIX, z. 2–3, s. 25–67; idem, *Racja stanu, czy inne racje? Polityka zagraniczna Szwecji w latach 1697–1792*, [w:] *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. idem, Łódź 2007, s. 399–400; idem, *Gustaw III wobec rewolucji francuskiej*, „*Przegląd Nauk Historycznych*” 2017, R. XVI, nr 1, s. 39–136; idem, A. Bartosiewicz, *To rescue the king of France. The actions of the Stockholm court on the international stage in the years 1791–1792*, „*Saeculum Christianum. Pismo Historyczne*” 2021, t. XXVIII, nr 2, s. 170–183; A. Söderhjelm, *op. cit.*, s. 302; N. Åkeson, *op. cit.*, Bd II, Lund 1886, s. 160–162.

operze. Sporządziwszy testament i uregulowawszy wewnętrzne sprawy swojego kraju, monarcha zmarł 29 marca 1792 r. Jego śmierć oznaczała zasadnicze zmiany tak w zakresie wewnętrznej, jak i zagranicznej polityki Szwecji. Opiekun małoletniego Gustawa IV Adolfa, Karol ks. Södermanlandii, był bowiem zdecydowanym przeciwnikiem linii politycznej zmarłego brata, a w jego najbliższym otoczeniu dominowali ludzie, którzy Gustawa III serdecznie nienawidzili⁵¹.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]

Archiwum Publiczne Potockich [APP], nr 227.

Riksarkivet w Sztokholmie

Muscovitica vol. 489.

Źródła drukowane

Adlerbeth G.J., *Historiska anteckningar*, utg. af E. Tegnér, uppl. 2, Bd I, Stockholm 1892. *Berättelse om Riksdagen i Stockholm 1789, af Olof Wallquist*, [w:] *Historiska Handlingar*, Bd V, Stockholm 1866, s. 237–466.

Coxe W., *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark*, vol. IV, London 1787.

Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, utg. av C.C. Bonde, Bd II, Stockholm 1903.

Michellessi D., *Rewolucya szwedzka sprawą Gustawa III. dzisiejszego króla szwedzkiego w roku 1772 utworzona z przydatkiem formy nowego rządu y pism zciągających się do tej odmiany, przez Xiędza Michellessi napisana, a z francuzkiego na oyczysty język przelożona*, Warszawa 1778.

Ögonwitten om Gustav III, utg. av B. Hennings, Stockholm 1960.

⁵¹ N. Åkeson, *op. cit.*, Bd II, s. 198–199, 202–206, 217–220, 251–253; J.A. Almquist, *Riksdagen i Gefle*, Upsala 1895; A. Geffroy, *op. cit.*, t. II, s. 279–292; R.N. Bain, *op. cit.*, vol. II, s. 153–158, 187–198; A. Söderhjelm, *op. cit.*, s. 295, 305, 307; H.A. Barton, *op. cit.*, s. 196–197, 201–202; Z. Anusik, *Dyplomacja...*, s. 547–550, 555–556; idem, *France in Sweden's...*, s. 505–507, 513; idem, *Od liberała...*, s. 191–194; idem, M. Karkocha, *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III w świetle polskojęzycznej prasy warszawskiej z 1792 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, R. XVIII, nr 2, s. 57–83; idem, *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III z dnia 16 marca 1792 r. Geneza, przebieg, konsekwencje*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2020, t. XXVII, nr 2, s. 115–136.

Polnoe sobranie zakonov' Rossijskoj Imperii, t. XXIII (1789–1796), Sankt-Peterburg 1830.
Rutger Fredrik Hochschild's Memoarer, utg. av H. Schüick, Bd I, Stockholm 1908.

Prasa

„Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny” 1788–1789.

Opracowania

Åkeson N., *Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen*, Bd I–II, Lund 1885–1886.

Aleksandrowska E., Świtkowski Piotr, [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. IV (S–T), koordynacja całości R. Loth, Warszawa 2003, s. 232–233.

Almén F., *Gustav III och hans rådgivare 1772–1789. Arbetssätt och meningsbrytningar i rådkammare och konseljer*, Uppsala 1940.

Almquist J.A., *Riksdagen i Gefle*, Upsala 1895.

Anners E., *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustaf III:s reformlagstiftning*, Lund 1965.

Anusik Z., *Czy na pewno pierwsza? Kilka uwag o konstytucjach szwedzkich XVIII wieku*, [w:] *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Reminiscencje w 220. rocznicę uchwalenia*, red. J.A. Daszyńska, Łódź 2009, s. 183–208.

Anusik Z., *Dyplomacja szwedzka wobec kryzysu monarchii we Francji w latach 1787–1792*, Łódź 2000.

Anusik Z., *France in Sweden's Foreign Policy in the Era of Gustav III's Reign (1771–1792)*, Łódź 2016.

Anusik Z., *Geneza i początki wojny szwedzko-rosyjskiej (kampania 1788 r.) w świetle korespondencji Gustawa III*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem*, t. II (*Studia ku czci profesora Jacka Staszewskiego*), red. J. Dumanowski, B. Dybaś, K. Mikulski, J. Poraziński, S. Roszak, Toruń 2003, s. 43–62.

Anusik Z., *Gustaw III i baron de Breteuil. Nieznana karta z dziejów sekretnej dyplomacji w latach 1790–1792*, „Zapiski Historyczne” 2004, t. LXIX, z. 2–3, s. 25–67.

Anusik Z., *Gustaw III w obozie kontrrewolucji. Stanowisko dworu sztokholmskiego wobec sytuacji we Francji po nieudanej ucieczce Ludwika XVI z Paryża w czerwcu 1791 r.*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, R. II, nr 1(3), s. 113–155.

Anusik Z., *Gustaw III wobec rewolucji francuskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 1, s. 39–136.

Anusik Z., *Kongres zbrojny u granic Francji. Niespełniona nadzieja kontrrewolucji spod znaku Tuileriów w latach 1791–1792*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, R. II, nr 2(4), s. 111–179.

- Anusik Z., *Między Rosją i Francją. Zarys dziejów wewnętrznych i polityki zagranicznej Szwecji w latach 1751–1772*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, R. I, nr 2, s. 33–69.
- Anusik Z., *Monarchistyczny zamach stanu Gustawa III z 19 sierpnia 1772 r. Geneza, przebieg, konsekwencje*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2013, R. XII, nr 1, s. 91–121.
- Anusik Z., *Od liberała do despoty. Ewolucja postawy Gustawa III w latach 1771–1792*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 153–194. <https://doi.org/10.18778/7525-581-2.10>
- Anusik Z., *Przykład szwedzki – konfederacja w Anjala*, [w:] *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2010, s. 163–180.
- Anusik Z., *Racja stanu, czy inne racje? Polityka zagraniczna Szwecji w latach 1697–1792*, [w:] *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, red. Z. Anusik, Łódź 2007, s. 399–400.
- Anusik Z., *The Beginnings of Counterrevolutionary Policy of King Gustavus III: The Stockholm Court and Louis XVI's Unsuccessful Escape from Paris in June 1791*, „Studia Maritima” 2002, vol. XV, s. 93–136.
- Anusik Z., *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III z dnia 16 marca 1792 r. Geneza, przebieg, konsekwencje*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2020, t. XXVII, nr 2, s. 115–136. <https://doi.org/10.21697/sc.2020.27.2.9>
- Anusik Z., Bartosiewicz A., *To rescue the king of France. The actions of the Stockholm court on the international stage in the years 1791–1792*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2021, t. XXVIII, nr 2, s. 170–183. <https://doi.org/10.21697/sc.2021.28.2.12>
- Anusik Z., Karkocha M., *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III w świetle polskojęzycznej prasy warszawskiej z 1792 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, R. XVIII, nr 2, s. 57–83. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.18.02.03>
- Apenes G., Dyrhaug T., *Tyttbærkrigen: Det norske felttog i Sverige 1788*, Oslo 1998.
- Artéus G., *Gustav III:s militära lederskap*, [w:] *Gustav III:s ryska krig*, red. G. Artéus, Stockholm 1992, s. 175–183.
- Bain R.N., *Gustavus III and his Contemporaries 1746–1792. An Overlooked Chapter of Eighteenth Century History*, vol. I–II, London 1894.
- Barton H.A., *Scandinavia in the Revolutionary Era 1760–1815*, Minneapolis 1986.
- Birck E., *General Tolls krigsplan år 1788. Dess utförande och sammanbrott*, Helsingfors 1944.
- Carlsson S., Rosén J., *Den svenska historien. Gustav III, en upplyst enväldshärskare*, Bd II, Stockholm 1979.
- Ericson L., *Kriget till lands 1788–1790*, [w:] *Gustav III:s ryska krig*, red. G. Artéus, Stockholm 1992, s. 69–109.
- Essen Å.W., *Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Studier i Sveriges yttre handelspolitik 1773–1786*, Lund 1928.

- Findeisen J.P., „Królewski rewolucjonista”. *Król Gustaw III u progu kapitalistycznej przebudowy szwedzkiego systemu feudalnego (1771–1792)*, „Zapiski Historyczne” 1997, t. LXII, z. 2–3, s. 69–85.
- Geffroy A., *Gustave III et la cour de France. Suivi d'une étude critique sur Marie-Antoinette et Louis XVI apocryphes*, t. I, Paris 1867.
- Getka-Kenig M., Świtkowski Piotr, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 45–49.
- Glete J., *Kriget till sjöss 1788–1790*, [w:] *Gustav III:s ryska krig*, red. G. Artéus, Stockholm 1992, s. 110–174.
- Golovačev V.F., *Dějstvíá ruskago flota vo vremâ vojny Rossii so Šveciej v 1788–90 godah. Kampaniá 1788 goda*, S.-Petersburg 1870.
- Hennings B., *Gustav III. En biografi*, Stockholm 1957.
- Hombek D., *Dzieje prasy polskiej. Wiek XVIII (do 1795 r.)*, Kielce 2016.
- Hombek D., *Prasa i czasopisma polskie XVIII wieku w perspektywie bibliologicznej*, Kraków 2001.
- Homola-Dzikowska I., *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świtkowskiego 1782–1792*, Kraków 1960.
- Iverus G., *Hertig Karl av Södermanland, Gustav III:s broder*, Bd I (*Till ryska kriget*), Uppsala 1925.
- Jägerskiöld O., *Den svenska utrikespolitikens historia*, Bd II, del. 2 (1721–1792), Stockholm 1957.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, t. II, Warszawa 1991.
- Karkocha M., *Flagrante bello. Wielka wojna wschodnia w relacjach prasy warszawskiej (1787–1792)*, Łódź 2021.
- Karkocha M., *Obraz Francji w dobie rewolucji na łamach prasy warszawskiej z lat 1789–1794*, Łódź 2011.
- Karkocha M., *Obraz wojny szwedzko-rosyjskiej (1788–1790) na łamach „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, [w:] „*Verba volant, scripta manent*”. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2022, s. 353–404.
- Landberg G., *Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden*, [w:] *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskapling framställning*, Bd VII, Stockholm 1932.
- Łojek J., *Prasa polska w latach 1661–1831*, [w:] *Historia prasy polskiej*, red. J. Łojek, cz. 1 (*Prasa polska w latach 1661–1864*), Warszawa 1976, s. 50–52.
- Łossowska I., *Piotr Świtkowski (1744–1793)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. II, Warszawa 1994, s. 305–319.
- Madariaga I. de, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven–London 1981.

- Majewska G., *Polityka handlowa Szwecji w latach 1720–1809*, Wrocław 1991.
- Majewska G., *Szwecja. Kraj – ludzie – rządy w polskiej opinii II połowy XVIII wieku*, Gdańsk 2004.
- Odhner C.T., *Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä*, Stockholm 1895.
- Odhner C.T., *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, Bd I (1771–1778), Stockholm 1885.
- Odhner C.T., *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, Bd II (1779–1787), Stockholm 1896.
- Odhner C.T., *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, Bd III (1787–1788), Stockholm 1905.
- Rystand G., *Varör krig? Nagot om bakgrund och „orsaker” till Gustav III:s ryska krig*, [w:] *Gustav III:s ryska krig*, red. G. Artéus, Stockholm 1992, s. 9–22.
- Söderhjelm A., *Sverige och den franska revolutionen. Bidrag till kännedom om Sveriges och Frankrikes inbördes förhållande i slutet av 1700-talet*, Bd I (*Gustav III:s tid*), Stockholm 1920.
- Stavenow L., *Den gustavianska tiden 1772–1789. Sveriges politiska historia till våra dagar*, utg. av E. Hildebrand, L. Stavenow, Bd X, Stockholm 1925.
- Stavenow L., *Geschichte Schwedens 1718–1772. Gesamtgeschichte Schwedens*, Bd. VII, Gotha 1908.
- Szordykowska B., *Historia Finlandii*, Warszawa 2011.
- Tegnér E., *Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor*, Bd I (*Armfelt och Gustaf III*), Stockholm 1883.
- Tham W., *Konung Gustaf III och rikets ständer vid 1789 års riksdag*, Stockholm 1866.
- Waern C.F., *1786 års riksdag*, [b.m.] 1868.
-

Notka o autorach

Prof. dr hab. Zbigniew Anusik – kierownik Katedry Historii Nowożytniej w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego, członek Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk.

Zainteresowania naukowe: historia Polski i powszechna XVI–XVIII w., historia Szwecji XVI–XVIII w., stosunki polsko-szwedzkie w XVII–XVIII w., historia dyplomacji europejskiej w XVIII w., dzieje Wielkiej Rewolucji Francuskiej (1789–1799), elity dawnej Rzeczypospolitej, struktura własności ziemskiej w Rzeczypospolitej XVII w., genealogia polskich rodzin szlacheckich w XVI–XVIII w.

zbigniew.anusik@uni.lodz.pl

Dr Małgorzata Karkocha – adiunkt w Katedrze Historii Nowożytnej, w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

Zainteresowania naukowe: historia nowożytna powszechna XVI–XVIII w., dzieje kultury i sztuki XVI–XVIII w., Francja w dobie Wielkiej Rewolucji (1789–1799), prasa okresu stanisławowskiego, epigrafika, kampanologia.

malgorzata.karkocha@uni.lodz.pl